

Autumn and Winter 2024, 1 (2), 49-63.

Investigating factors affecting the productivity of historical endowments of Kashan city

Amir Hoseinianrad¹ / Hekmat Amiri² / Maryam Beyranvandzadeh³

1. Corresponding Author, Assistant Professor Department of Geography, Faculty of Humanities, Lorestan University, KHORAMABAD, IRAN. E-mail: hoseinianrad.a@lu.ac.ir
2. Assistant Professor Department of Urban Planning Faculty of Technical Engineering, Lorestan University, KHORAMABAD, IRAN. E-mail: amiri.he@lu.ac.ir
3. PhD in Geography and researcher at Lorestan University Jihad, KHORAMABAD, IRAN. E-mail: beyranvand28@gmail.com

Article Info

Article type:

Research

Article history:

Received: 6 August 2024

Accepted: 21 October 2024

Published online: 3 February 2025

Keywords:

Productivity, Endowment
Historical,
Endowment,
Managers, Kashan.

ABSTRACT

The culture of endowment, which is rooted in Islamic tradition, has played an effective role in shaping societies and promoting social welfare throughout history. In recent years, there has been a growing interest in studying the spread of the culture of endowment and historical endowments in various regions, including Kashan city. The aim of this research is to investigate the factors affecting the increase in the productivity of historical endowments in Kashan city and its impact on the development of society. The research method is descriptive-analytical and data and information are collected in the form of documents and surveys. Given the nature of the subject and objectives of the research, the type of research is applied. In the library studies section, articles were reviewed, and in the field studies section, a researcher-made questionnaire was used. The study area of historical endowments is the area of Kashan city, and the statistical population of the research is clerics and students covered by the Kashan Seminary Service Center, which includes 19 seminaries and 5,792 male and female clerics. The sample size was determined as 116 people based on the sampling formula. The research findings show that the variable of the role of officials and managers and the identification of needs and deficiencies of existing endowments are two factors effective in increasing productivity within the historical endowments of Kashan city.

Cite this article: Hosenianrad, Amir, Amiri, Hekmat, Beyranvandzadeh, Maryam, Initial. (2024). Investigating factors affecting the productivity of historical endowments of Kashan city. *New Researches in the Studies of the History of Islam and Iran*, 1 (2), 49-63.

© The Author(s).

Publisher: Lorestan University.

DOI: <http://doi.org/10.22034/nrihs.2025.2044156.1016>

سال اول، شماره اول (پیاپی ۲)، پاییز و زمستان ۱۴۰۳، ۴۹-۶۳.

بررسی عوامل موثر بر افزایش بهره‌وری از موقوفات تاریخی شهرستان کاشان

امیر حسینیان راد^۱ | حکمت امیری^۲ | مریم بیرانوندزاده^۳

۱. استادیار گروه آموزشی جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران. رایانامه: hoseinianrad.a@lu.ac.ir

۲. استادیار گروه شهرسازی، دانشکده فنی مهندسی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران. رایانامه: amiri.he@lu.ac.ir

۳. دکتری جغرافیا و پژوهشگر جهاد دانشگاهی لرستان، خرم‌آباد، ایران. رایانامه: beyranvand28@gmail.com

چکیده	اطلاعات مقاله
فرهنگ وقف که در سنت اسلامی ریشه دارد، در طول تاریخ نقش موثری در شکل دادن به جوامع و ارتقای رفاه اجتماعی داشته است. در سال‌های اخیر، علاقه فزاینده‌ای به مطالعه گسترش فرهنگ وقف و موقوفات تاریخی در مناطق مختلف از جمله شهرستان کاشان وجود داشته است. هدف این پژوهش بررسی عوامل موثر بر افزایش بهره‌وری از موقوفات تاریخی در شهرستان کاشان و تأثیر آن بر توسعه جامعه است. روش تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی بوده و جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات به صورت اسنادی و پیمایشی است. با توجه به ماهیت موضوع و اهداف پژوهش، نوع تحقیق کاربردی است. در بخش مطالعات کتابخانه‌ای، به بررسی مقالات صورت گرفته و در بخش مطالعات میدانی نیز از پرسش‌نامه محقق ساخته استفاده شده است. قلمرو مورد مطالعه موقوفات تاریخی، محدوده شهرستان کاشان است و جامعه آماری تحقیق، روحانیون و طلبه‌هایی هستند تحت پوشش مرکز خدمات حوزه علمیه کاشان که شامل ۱۹ حوزه علمیه و تعداد ۵۷۹۲ روحانی زن و مرد می‌باشد. حجم نمونه براساس فرمول نمونه‌گیری تعداد ۱۱۶ نفر تعیین شد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد متغیر میزان نقش مسئولین، مدیران و شناسایی نیازها و کمبودهای موقوفات موجود، دو عامل موثر بر افزایش بهره‌وری در محدوده موقوفات تاریخی شهرستان کاشان هستند.	<p>نوع مقاله: ترویجی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۶</p> <p>پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۰۷/۳۰</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۱/۱۵</p> <p>کلیدواژه‌ها: بهره‌وری، وقف، موقوفات تاریخی، مدیران، کاشان.</p>

استناد: حسینیان راد، امیر، امیری، حکمت، بیرانوندزاده، مریم (۱۴۰۳). بررسی عوامل موثر بر افزایش بهره‌وری از موقوفات تاریخی شهرستان کاشان. پژوهش‌های نوین در مطالعات تاریخ اسلام و ایران، سال اول، شماره ۱ (۲)، ۴۹-۶۳.

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

۱. مقدمه

مفهوم وقف که ریشه در اصول اسلامی، انفاق و مسئولیت اجتماعی دارد، شامل وقف دارایی‌ها یا اموال برای منافع عمومی مانند تأمین مالی مؤسسات آموزشی، امکانات بهداشتی و درمانی و خدمات اجتماعی است (گتزر، ۱۹۹۱). موقوفات در حمایت از توسعه پایدار و رسیدگی به نیازهای اجتماعی در زمینه‌های مختلف نقش مهمی داشته‌اند.

مفهوم وقف در فرهنگ شهری ریشه تاریخی دارد و عمیقاً با توسعه فضاهای شهری عجین شده است. از نظر تاریخی، موقوفات که در سنت اسلامی به «وقف» معروف است، نقش مهمی در شکل‌دهی به مناطق شهری داشته است. این موقوفات توسط افراد یا مؤسسات برای حمایت از فعالیت‌های مختلف اجتماعی، مذهبی و فرهنگی در داخل شهرها تأسیس شدند. وقف برای تأمین مالی امکانات عمومی مانند مساجد، مدارس، بیمارستان‌ها و سایر خدمات اجتماعی استفاده می‌شود.

شهرستان کاشان، واقع در مرکز ایران، دارای تاریخ غنی از سنت‌های وقفی است که قدمت آن به دوران باستان باز می‌گردد (حسینی اشکوری، ۱۴۰۰). میراث فرهنگی و اهمیت مذهبی منطقه به ایجاد موقوفات متعدد با هدف خدمت به جامعه محلی و حفظ اماکن تاریخی کمک کرده است. کاشان، شهری مهم در تاریخ و میراث فرهنگی، از دیرباز این مفهوم را پذیرفته است که وقف یک کمک خیریه برای اهداف مذهبی یا اجتماعی است. موقوفات نقش مهمی در شکل‌دادن به چشم انداز معماری شهر، مؤسسات آموزشی و طرح‌های رفاه اجتماعی داشته‌اند. اما در دنیای معاصر این سوال مطرح می‌شود که در حال حاضر چه عواملی در گسترش فرهنگ وقف در کاشان موثر بوده است؟ در سال‌های اخیر، علاقه‌ای دوباره به احیای فرهنگ وقف در شهرستان کاشان برای مقابله با چالش‌های معاصر و

ارتقای توسعه اقتصادی-اجتماعی به وجود آمده است. درک پویایی شیوه‌های وقف در منطقه مستلزم تجزیه و تحلیل همه جانبه متغیرهای کلیدی، مانند نقش مسئولان در مدیریت وقف، مشارکت جامعه در طرح‌های وقف و شناسایی نیازها و کمبودهای خاص در موقوفات می‌باشد.

این پژوهش با بررسی عوامل و تأثیر متقابل آن‌ها در بافت شهرستان کاشان به دنبال ارائه بینش‌های ارزشمندی در مورد راهبردها و مداخلاتی است که می‌تواند رشد و پایداری فرهنگ وقف را در منطقه افزایش دهد. هدف این تحقیق با تکیه بر نظریه‌های تثبیت شده و شواهد تجربی از مطالعات مربوطه، کمک به گفتمان علمی در مورد شیوه‌های وقف و تأثیر آن‌ها بر توسعه جامعه می‌باشد. پژوهش حاضر به چند دلیل حائز اهمیت است:

- ۱- حفظ میراث فرهنگی: شناخت عوامل مؤثر بر شیوه‌های وقف به حفاظت از این سنت تاریخی کمک می‌کند و از سهم مستمر آن در هویت فرهنگی منحصر به فرد کاشان اطمینان می‌دهد.
- ۲- اطلاع‌رسانی به سیاست و مدیریت: یافته‌ها می‌توانند سیاست‌گذاران و متولیان وقف را در توسعه استراتژی‌های مؤثر برای ارتقای کمک‌های خیریه و اطمینان از مدیریت مسئولانه منابع وقف آگاه کنند.
- ۳- توسعه جامعه را توانمند می‌کند: با شناسایی عواملی که باعث رشد موقوفه می‌شوند، این تحقیق می‌تواند اعضای جامعه را برای مشارکت فعال در این شکل از مسئولیت اجتماعی که منجر به ابتکارات توسعه پایدار می‌شود، توانمند کند.
- ۴- دانش علمی را بسط می‌دهد: این تحقیق به درک گسترده‌تر روش‌های بشر دوستی اسلامی معاصر و

وقف در یک زمینه فرهنگی خاص کمک می‌کند و
گفتمان دانشگاهی را غنی می‌کند.

در مورد پیشینه تحقیق توفیک در مقاله‌ای با عنوان «پیامدهای تغییر وضعیت و موضع مدیریت در بهره‌وری موقوفات» بیان داشته است مدیریت مؤثر موقوفات، از جمله نقش مدیران برای بهینه‌سازی منابع و حصول اطمینان از انطباق با چارچوب‌های قانونی بسیار مهم است (توفیک، ۲۰۱۷). اکبری و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «چارچوبی برای دسترسی به منابع مالی از طریق واگذاری اموال خیریه» بیان کرده اند که انطباق شیوه‌های وقف با شرایط اقتصادی معاصر می‌تواند دوام مالی و تأثیر اجتماعی آن‌ها را افزایش دهد (اکبری و همکاران، ۲۰۱۵). اکبری و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی تأثیر نهاد وقف بر توسعه در شهر مشهد (مطالعه تطبیقی - تاریخی دوره‌های تیموری، صفویه و پهلوی)» بیان داشته که در دوره‌های تیموری و صفوی به دلیل وجود محیط نهادی حامی وقف، عملکرد مؤثر متولیان و سازمان‌های متولی وقف و تقویت انگیزه‌های معنوی واقفان و اثرگذاری بیشتر نیت آن‌ها، تأثیر وقف بر توسعه در مشهد تقویت شده است؛ در حالی که در دوره پهلوی به دلیل فقدان محیط نهادی حامی وقف، سوء عملکرد متولیان موقوفات و سازمان‌های متولی وقف، تضعیف انگیزه‌های معنوی واقفان و کاهش اثرگذاری نیت آن‌ها، این تأثیر تضعیف شده است. نویسندگان این مقاله بر لزوم تجدید نظر در مدیریت اوقاف، بهره‌گیری از روش‌های نوین تأمین مالی مانند صکوک و افزایش مالکیت جمعی برای بهبود کارایی موقوفات تاریخی، به ویژه در سازگاری با شرایط اقتصادی معاصر و تحقق اهداف مذهبی، تأکید دارند (اکبری و همکاران، ۱۴۰۱). امانت و متهده در مقاله «کاشان قرون وسطی: چهار راه تجارت و فرهنگ» (۲۰۱۸) بیان داشته‌اند که کاشانیان ثروتمند، در موقوفات خیریه

سرمایه‌گذاری زیادی کردند. سنت آموزش قوی و مشارکت جامعه احتمالاً به کارایی و اثربخشی این موقوفات تاریخی در کاشان کمک کرده است. این مقاله بر لزوم تجدید نظر در مدیریت اوقاف، بهره‌گیری از روش‌های نوین تأمین مالی مانند صکوک و افزایش مالکیت جمعی برای بهبود کارایی موقوفات تاریخی، به ویژه در سازگاری با شرایط اقتصادی معاصر و تحقق اهداف مذهبی تأکید دارد. ابه (۲۰۰۹) در مقاله‌ای به اهمیت موقوفات فرهنگی مانند معماری سنتی و مکان‌های تاریخی در توسعه شهری می‌پردازد. این مقاله بر پتانسیل میراث شهری برای افزایش فرصت‌های درآمدزایی، زندگی پذیری شهر و رقابت پذیری تأکید دارد. تحقیق خلیفا (۲۰۱۷) نشان می‌دهد که موقوفه جغرافیایی یک کشور می‌تواند به عنوان ابزاری در بررسی تأثیر فرهنگ بر توسعه اقتصادی عمل کند. در مقاله حاضر تأکید بر مدیریت مؤثر موقوفات و لزوم انطباق آن‌ها با شرایط اقتصادی معاصر نشان دهنده این است که با استفاده از روش‌های نوین تأمین مالی و تقویت انگیزه‌های معنوی واقفان، می‌توان به بهینه‌سازی منابع و تأثیر اجتماعی موقوفات تاریخی کمک کرد. مباحث مطرح شده در این متن نشان می‌دهد که تاریخچه و بافت اجتماعی - اقتصادی منطقه کاشان، مانند سرمایه‌گذاری‌های بزرگ خیرین در موقوفات و سنت آموزش قوی، به موفقیت و کارایی این موقوفات کمک کرده است. به طور کلی، این مقاله می‌تواند به نقد و بررسی عملکرد موقوفات تاریخی و چالش‌های پیش‌رو در شهرستان کاشان بپردازد.

۲. روش تحقیق

این تحقیق از نوع کاربردی است. همچنین روش تحقیق، میدانی است که از روش‌های اسنادی نیز استفاده شده است. تکنیک تحقیق پیمایش یا تحقیق زمینه‌یابی (علی) می‌باشد. البته در تحقیق حاضر از تکنیک مطالعات کتابخانه‌ای نیز استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق، روحانیون تحت

رقبه در سطح استان اصفهان رتبه نخست موقوفات را به خود اختصاص داده است (رسانبوز مورخ ۱۳۹۲: ۲ مهر).

۳. یافته‌ها و تحلیل

اطلاعات جمع‌آوری شده بیانگر آن است: ۸۶ درصد پاسخگویان را مرد با تعداد ۱۰۰ نفر که بیش‌ترین فراوانی را به خود اختصاص داده است و زنان ۱۶ نفر یا ۱۴ درصد پاسخگویان را تشکیل می‌دهند. نتایج حاصله از پرسشنامه‌ها نشان می‌دهد که ۴۳/۱ درصد یا ۵۰ نفر از پاسخگویان طلبه در حال تحصیل سطح دو، ۴۳/۱ درصد یا ۵۰ نفر از پاسخگویان فارغ‌التحصیل سطح دو می‌باشند و تنها ۱۳/۸ درصد یا ۱۶ نفر از پاسخگویان، دارای مدرک بالاتر از سطح دو بوده‌اند.

پوشش مرکز خدمات حوزه علمیه کاشان شامل ۱۹ حوزه علمیه و تعداد ۵۷۹۲ روحانی زن و مرد می‌باشد. حجم نمونه براساس فرمول نمونه‌گیری کوکران و مقدار خطای ۰/۰۹ تعداد ۱۱۶ نفر تعیین شد. سپس با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده تعدادی از آن‌ها انتخاب گردیدند و به جمع‌آوری اطلاعات مربوطه و تکمیل سوالات پرداخته شد. با استفاده از نرم افزار Spss به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته‌ایم. در تحقیق حاضر، تکنیک جمع‌آوری داده‌ها، پیمایش است و در کنار آن مطالعات کتابخانه‌ای، انواع مشاهدات و مصاحبه به کار رفته است. برخی از ابزارهای جمع‌آوری داده‌ها شامل پرسشنامه همراه با مصاحبه و فیش برداری بوده است. پرسشنامه دارای دو سری سوالات باز و بسته می‌باشد. سوالات پرسشنامه براساس ساختی که دارای کمترین سوءگیری باشد، تنظیم شده است. پرسشنامه پس از طراحی، در اختیار متخصصین و صاحب‌نظران قرار گرفت و با استفاده از بازخوردهای آن، به رفع مشکلات و نقاط ضعف پرداخته شد و در نتیجه پرسشنامه جدید براساس ملاحظات علمی طراحی گردیده است.

در این تحقیق از اعتبار صوری استفاده شده است. اعتبار صوری پرسشنامه توسط چند تن از اساتید و کارشناسان مورد بررسی قرار گرفت و نکات و ایرایشی آن‌ها در پرسشنامه نوشته شده است. در واقع اجماع متخصصین بر اعتبار، فرم و پرسش‌ها به دست آمد.

لازم به ذکر است که ۲۵ درصد از بیمارستان‌ها و ۵۰ درصد از دانشگاه‌ها و ۶۰ درصد از مدارس و دو بیمارستان شهرستان کاشان موقوفه است که این آمار نشان‌دهنده آثار اقتصادی و اجتماعی وقف در جامعه می‌باشد. ۱۱۸ بقعه مبارکه با ۴۰۰ امامزاده که در این بقاع مدفون هستند و ۷۰۰ مسجد و ۱۲۰ حسینیه در سامانه جامع موقوفات کاشان به ثبت رسیده است. این شهرستان با ۲ هزار موقوفه و ۷ هزار

جمع	مجموع‌های تربیتی برای کودکان بی سرپرست		خوابگاه دانشجویی		ایجاد درمانگاه‌ها		تامین مسکن		مراکز آموزشی و فرهنگی		زیباسازی شهر	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۱۱۶	۴/۳	۵	۴/۳	۵	۱۳	۱۵	۴۵/۶	۵۳	۲۸/۴	۳۳	۴/۳	۵

جدول ۱. اولویت اختصاص موقوفات به کاربری‌های مختلف

براساس تجزیه و تحلیل اطلاعات مربوط به فراوانی اولویت اختصاص موقوفات به کاربری‌های مختلف نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی با ۵۳ نفر یا ۴۵/۶ درصد پاس‌خگویان گزینه تامین مسکن را انتخاب نموده‌اند. اما گزینه‌های ایجاد مجتمع‌های تربیتی برای کودکان بی سرپرست و خوابگاه دانشجویی با کسب کمترین فراوانی یعنی ۴/۳ جامعه نمونه را به خود اختصاص داده است.

جمع	ضعف مدیریت مدیران		پیچیدگی قوانین		عدم آگاهی وقف‌کنندگان از نیازهای موجود		ناآگاهی مسئولین از کمبودها	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۱۱۶	۱۰/۳	۱۱	۲۱/۵۵	۲۵	۳۸/۷	۴۵	۳۰/۱	۳۵

جدول ۲. مهم‌ترین موانع موجود در بهره‌وری از موقوفات

همخوانی ندارد و در نتیجه کارایی آن‌ها کاهش یابد (کریمی، ۱۳۷۹). قوانین و مقررات مربوط به وقف و موقوفات، معمولاً پیچیده و دشوار برای فهم هستند. این پیچیدگی می‌تواند مانع از تصمیم‌گیری‌های سریع و مؤثر شود. همچنین ممکن است افراد را از مشارکت در امور وقف دل‌سرد کند. مدیریت ناکارآمد و عدم تخصص مدیران در حوزه موقوفات یکی دیگر از موانع اصلی بهره‌وری است. ضعف در برنامه ریزی، نظارت و اجرای صحیح امور می‌تولند به هدر رفت منابع و کاهش تأثیرگذاری موقوفات منجر شود (ایرلنمنش و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۳۰). این موانع نشان‌دهنده نیاز به

براساس اطلاعات اصل از پرسشنامه‌ها، ۳۸ درصد پاسخ‌دهندگان، گزینه دوم را انتخاب کرده‌اند. بدین معنی که ۴۵ نفر از مسئولین در سازمان‌های مرتبط با موقوفات، به درستی از نیازها و کمبودهای موجود در این حوزه آگاه نیستند. این ناآگاهی منجر به عدم اتخاذ تصمیمات مؤثر و برنامه‌ریزی‌های مناسب برای بهبود وضعیت موقوفات می‌شود (ایرلنمنش و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۳۰). واقفان ممکن است از نیازهای واقعی جامعه و چالش‌های موجود در بهره‌وری از موقوفات بی‌خبر باشند. این عدم آگاهی می‌تواند منجر به ایجاد موقوفاتی شود که با نیازهای فعلی جامعه

اصلاحات اساسی در سیستم مدیریت موقوفات، آموزش مسئولین و واقفان، ساده‌سازی قوانین و تقویت ساختار مدیریتی است تا بتوان بهره‌وری از موقوفات تاریخی را افزایش داد. پاسخگویان اعتقاد دارند عدم آگاهی وقف‌کنندگان از نیازهای موجود، مهم‌ترین مانع در بهره‌وری از موقوفات می‌باشد. کمترین فراوانی یعنی ۱۰/۳ درصد پاسخگویان معتقد هستند ناآگاهی مسئولین از کمبودها، مهم‌ترین موانع موجود در بهره‌وری از موقوفات می‌باشد.

نقش موقوفات در ساماندهی امور اقتصادی و فرهنگی بسیار حائز اهمیت است. این نهادها با توزیع عادلانه ثروت، ایجاد اشتغال، حفظ هویت فرهنگی و ترویج علم، به توسعه پایدار جامعه کمک می‌کنند. بنابراین، توجه بیشتر به فرهنگ وقف و بهره‌برداری مؤثر از آن می‌تواند به حل بسیاری از مشکلات اقتصادی و فرهنگی موجود در جوامع اسلامی کمک کند (فخاری، ۱۳۹۷).

درباره نقش موقوفات در ساماندهی امور اقتصادی و فرهنگی از پاسخگویان سوال پرسیده شد. براساس اطلاعات حاصله از پرسشنامه‌ها، ۴۲ درصد پاسخگویان گزینه خیلی زیاد را انتخاب نموده‌اند که بیش‌ترین فراوانی را از نظر تعداد (۵۶ نفر) شامل می‌شود. پس از آن گزینه متوسط با بیش‌ترین فراوانی یعنی ۴۰ نفر یا (۳۴/۴ درصد) را به خود اختصاص داده است. ۱۰ درصد پاسخگویان اعتقاد داشته‌اند تاثیر نقش موقوفات در ساماندهی امور اقتصادی و فرهنگی خیلی کم و کم خواهد بود که کمترین فراوانی را شامل می‌شود.

جمع	کم		خیلی کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۱۱۶	۴/۳	۵	۴/۳	۵	۳۴/۴	۴۰	۴۸/۲	۵۶	۸/۶	۱۰

جدول ۳. نقش موقوفات در ساماندهی امور اقتصادی و فرهنگی

لذا برای احیای سنت حسنه وقف و افزایش آگاهی عمومی ضروری است که نهادهای مربوطه اقداماتی جدی در زمینه اطلاع‌رسانی، آموزش و ترویج فرهنگ وقف انجام دهند. با ایجاد برنامه‌های آموزشی مؤثر و استفاده از رسانه‌ها برای تبیین اهمیت وقف، می‌توان به افزایش شناخت مردم از این سنت ارزشمند کمک کرد.

براساس اطلاعات حاصل از پرسشنامه‌ها در خصوص مهم‌ترین دلیل عدم آگاهی مردم از وقف، بیش‌ترین فراوانی با ۴۵ نفر یا ۳۷/۸ درصد پاسخگویان به گزینه عدم آگاهی مردم از آثار وقف مربوط می‌شود. همچنین گزینه عدم تبلیغات از شرایط وقف (۲۵ درصد) دومین دلیلی است که پاسخگویان به عنوان دلایل عدم آگاهی مردم از وقف بیان نموده‌اند. رسانه‌ها و نهادهای مربوطه به طور مؤثر به ترویج فرهنگ وقف نمی‌پردازند که این امر منجر به کاهش شناخت عمومی از مزایا و آثار مثبت وقف می‌شود (پوریامین، ۱۳۹۸: ۲۰۸). نبود برنامه‌های آموزشی مناسب درباره وقف در نظام آموزشی و نهادهای مذهبی موجب عدم شناخت مردم از فلسفه و اهداف وقف می‌شود. تغییرات اجتماعی و اقتصادی در زندگی مردم، توجه آن‌ها را به مسائل معنوی و فرهنگی مانند وقف کاهش داده است. تمایل به فعالیت‌های زودبازده نیز بر این روند تأثیرگذار بوده است (فهیمی تبار، ۱۳۹۱). از سوی دیگر، عدم وجود یک نظام منسجم برای جمع‌آوری و توزیع اطلاعات مربوط به موقوفات و فعالیت‌های مرتبط با آن، موجب می‌شود که مردم از ظرفیت‌های موجود بی‌خبر بمانند (کیاکجوری و همکاران، ۱۴۰۳: ۷).

جمع	مشخص نکردن نیازهای وقف		عدم تبلیغات از شرایط وقف		عدم اطمینان مردم از عملکرد متولیات وقف		عدم آگاهی مردم از آثار وقف	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
	۱۳/۸	۱۶	۲۵/۸	۳۰	۲۷/۵	۲۵	۳۷/۸	۴۵

جدول ۴. مهم‌ترین دلیل عدم آگاهی مردم از وقف

براساس تجزیه و تحلیل اطلاعات مربوط به فراوانی میزان گسترش فرهنگ وقف پاسخگویان نشان می‌دهد که بیش‌ترین فراوانی (با ۴۰ نفر) یا ۳۴/۵ درصد پاسخگویان گزینه خیلی کم را انتخاب نموده‌اند. ۲۵/۸ درصد پاسخگویان نیز معتقدند که میزان گسترش فرهنگ وقف در شهرستان کاشان به میزان متوسط می‌باشد.

جمع	کم		خیلی کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۱۱۶	۲۲/۴	۲۶	۳۴/۵	۴۰	۲۵/۸	۳۰	۹/۵	۱۱	۷/۷	۹

جدول ۵. میزان افزایش گسترش فرهنگ وقف

همان‌طور که در جدول و نمودار ذیل می‌توان مشاهده کرد، پاسخگویان میزان نقش مسئولین و مدیران در بهره‌وری بهینه از موقوفات را، ابتدا با انتخاب گزینه زیاد، با فراوانی ۴۵ نفر یا (۳۸/۷ درصد)، سپس گزینه‌های متوسط یا فراوانی ۳۰ نفر یا (۲۵/۸ درصد)، بالاخره گزینه خیلی زیاد با ۶۱۵ نفر یا (۱۳/۴ درصد) مشخص نموده‌اند. کمترین فراوانی را گزینه خیلی کم با فراوانی ۱۱ نفر یا (۹/۵ درصد) به خود اختصاص داده است.

جمع	کم		خیلی کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۱۱۶	۹/۵	۱۱	۱۲/۹	۱۵	۲۵/۸	۳۰	۳۸/۷	۴۵	۱۳/۴	۱۵

جدول ۶. میزان نقش مسئولین و مدیران در بهره‌وری از موقوفات

همان‌طورکه در جدول شماره ۷ مشاهده می‌کنید، پاسخگویان میزان تاثیر رسانه‌ها در افزایش رواج فرهنگ وقف، ابتدا با گزینه خیلی زیاد با فراوانی ۵۵ نفر یا (۴/۴۷ درصد)، سپس گزینه زیاد با فراوانی ۲۵ نفر یا (۵/۲۱ درصد) مشخص نموده‌اند. کمترین فراوانی به گزینه خیلی کم با فراوانی ۸ نفر یا (۸/۶ درصد) اختصاص داشته است.

جمع	کم		خیلی کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۱۱۶	۶/۸	۸	۱۰/۳	۱۲	۳۱/۰۳	۳۶	۲۱/۵	۲۵	۴۷/۴	۵۵

جدول ۷. میزان تاثیر رسانه‌ها در افزایش رواج فرهنگ وقف

درباره میزان شناسایی نیازها و کمبودهای موقوفات موجود، براساس اطلاعات حاصل از پرسشنامه‌ها، ۳۸/۸ درصد پاسخگویان گزینه سوم را انتخاب نموده‌اند، یعنی ۴۵ نفر از پاسخگویان میزان شناسایی نیازها و کمبودهای موقوفات موجود در شهرستان‌ها را در حد متوسط دانسته‌اند. کمترین فراوانی ۸/۶ درصد پاسخگویان، گزینه خیلی زیاد را انتخاب نموده‌اند.

جمع	کم		خیلی کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۱۰۰	۱۷/۲	۲۰	۲۱/۵	۲۵	۳۸/۸	۴۵	۱۳/۸	۱۶	۸/۶	۱۰

جدول ۸. میزان شناسایی نیازها و کمبودها موقوفات موجود

اگر بخواهیم رابطه خطی موجود بین متغیرهای مستقل تحقیق را با متغیر وابسته مطالعه نماییم از روش تحلیل رگرسیون استفاده می‌کنیم. در این روش به مطالعه تاثیر متغیرهای مستقل بر روی متغیر وابسته می‌پردازیم. این خود به تبیین واریانس متغیر وابسته کمک می‌نماید.

در مصاحبه‌ها با پاسخگویان، موارد زیر به عنوان مهم‌ترین موانع در بهره‌وری از موقوفات ارائه شد: ضعف مدیریت در استفاده از موقوفات، عدم شناسایی موقوفات، عدم بودجه و اعتبار کافی، عدم مشارکت سرمایه‌گذاران برای سرمایه‌گذاری خصوصی و دولتی و بهره‌برداری از موقوفات، به روز نبودن موقوفات از لحاظ اجاره، عدم اطمینان مردم و سرمایه‌گذاران، عدم درآمدزایی موقوفات، عدم آگاهی مستاجرین از مسائل شرعی وقف، تبلیغات منفی برخی از افراد سودجو از موقوفات، عدم آگاهی مسئولین استانی و شهرستانی از موقوفات، عدم گزارش‌دهی به مردم به صورت شفاف، عدم تبلیغات متولیان وقف و هزینه‌کنندگان درآمد موقوفات، دست و پاگیر بودن قوانین، کمبود نیروی متخصص، کمبود اعتبار، باز گذاشتن دست متولیان وقف در اختصاص موقوفات مختلف.

در تحقیق حاضر میزان شناسایی نیازها و کمبودهای موقوفات موجود، میزان تاثیر رسانه‌ها، میزان نقش مسئولین و مدیران و ساماندهی امور اقتصادی و فرهنگی به عنوان متغیرهای مستقل در نظر گرفته شده‌اند که سعی بر آن بوده تا رابطه آن با متغیر وابسته (گسترش فرهنگ وقف) در این تحقیق سنجیده شود.

خلاصه آماره مربوط به برازش مدل					
مدل	ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	خطای استاندارد برآورد	
۱	۰/۹۰۴	۰/۹۱۷	۰/۸۱۰	۰/۵۰۹۰۲	
تحلیل واریانس					
مدل	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
۱	Regression	۱۲۰/۰۲۴	۴	۱۲۳/۵۲۷	۰/۰۰۰
	Residual	۲۸/۷۶۰	۱۱۱		
	Total	۱۵۶/۷۸۴	۱۱۵		
ضرایب تاثیر رگرسیونی					
مدل	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	Std. Error	B	Beta		
عدد ثابت	۰/۲۱۳	-۰/۴۸۳		-۲/۲۶۴	۰/۰۲۶
مسئولین	۰/۱۳۴	۰/۷۳۲	۰/۷۲۰	۵/۴۶۲	۰۰۰/۰
رسانه	۰/۱۳۴	-۰/۰۱۸	-۰/۰۱۹	-۰/۱۳۳	۰/۸۹۵
شناسایی	۰/۰۹۲	۰/۲۶۷	۰/۲۶۵	۲/۹۰۴	۰/۰۰۴
ساماندهی	۰/۱۲۹	-۰/۰۴۸	-۰/۰۳۶	-۰/۳۶۷	۰/۷۱۴

جدول ۹. خروجی‌های آزمون رگرسیون

نتایج آزمون رگرسیون در جداول بالا آمده است. ضریب همبستگی چند گانه (۰/۹۰۴) نشان‌دهنده همبستگی قوی بین متغیرهای مستقل و وابسته است. ضریب تعیین نشان می‌دهد که ۸۱/۷٪ از تغییرات متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل توضیح داده می‌شود. ضریب تعیین تعدیل شده برابر با (۰/۸۱۰) می‌باشد. با در نظر گرفتن تعداد متغیرها، ۸۱/۰٪ از تغییرات متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل توضیح داده می‌شود. خطای استاندارد برآورد شده (۰/۵۰۹۰۲) می‌باشد که نشان‌دهنده انحراف معیار تخمین‌ها از مقادیر واقعی است.

نتایج آزمون واریانس نیز نشان می‌دهد میزان آماره F برابر است با ۱۲۳/۵۲۷ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰، نشان‌دهنده رابطه معنی‌داری بین متغیرهای مستقل و وابسته است. ضرایب رگرسیون بیانگر آن است که ثابت - 0.483 - نشان‌دهنده مقدار پیش‌بینی شده متغیر وابسته زمانی که همه متغیرهای مستقل برابر با صفر باشند. متغیر میزان نقش مسئولین و مدیران - 0.732: با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰، نشان‌دهنده رابطه مثبت و معنی‌داری بین تعداد مسئولین و گسترش فرهنگ وقف است. متغیر میزان تاثیر رسانه‌ها - 0.018 با سطح معنی‌داری ۰/۸۹۵، نشان‌دهنده رابطه منفی و غیر معنی‌داری بین استفاده از رسانه و گسترش فرهنگ وقف است. متغیر میزان شناسایی نیازها و کمبودها موقوفات موجود - 0.267: با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۴، نشان‌دهنده رابطه مثبت و معنی‌داری بین میزان شناسایی نیازها و کمبودها موقوفات موجود و گسترش فرهنگ وقف است. متغیر ساماندهی امور اقتصادی و فرهنگی - 0.048: - با سطح معنی‌داری ۰/۷۱۴، نشان‌دهنده رابطه منفی و غیر معنی‌داری بین ساماندهی امور اقتصادی و فرهنگی و گسترش فرهنگ وقف است.

براساس نتایج می‌توان گفت که متغیر میزان نقش مسئولین و مدیران، شناسایی نیازها و کمبودهای موقوفات موجود، دو عامل موثر بر گسترش فرهنگ وقف هستند. استفاده از رسانه و ساماندهی امور اقتصادی و فرهنگی به طور معنی‌داری با گسترش فرهنگ وقف مرتبط نیستند. ۸۱ درصد از تغییرات در گسترش فرهنگ وقف توسط متغیرهای مستقل توضیح داده می‌شود. مدل رگرسیون خطی به طور کلی با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ قابل قبول است.

۴. نتیجه‌گیری

این مقاله یک نتیجه کلی از یک مطالعه پژوهشی با تمرکز بر عوامل موثر بر افزایش بهره‌وری از موقوفات تاریخی شهرستان کاشان ارائه می‌کند. این پژوهش اهمیت دو متغیر کلیدی یعنی «نقش مسئولان و مدیران در بهینه‌سازی استفاده از موقوفات تاریخی» و «شناسایی نیازها و کمبودهای موقوفات موجود» را در تأثیرگذاری بر گسترش فرهنگ وقف برجسته می‌کند. یافته‌ها اهمیت این عوامل را در ترویج و حفظ شیوه‌های وقف در منطقه روشن می‌کند.

تحقیق در مورد گسترش فرهنگ وقف نقش مهمی در درک پویایی اقدامات خیریه در جوامع ایفا می‌کند. این مقاله با تأکید بر نقش محوری رهبری مسئولان و برنامه‌ریزی استراتژیک در این فرآیند، مروری جامع بر نتیجه کلی حاصل از مطالعه عوامل مؤثر بر رشد فرهنگ وقف در شهرستان کاشان ارائه می‌دهد. یافته‌های کلیدی تحقیق حاضر شامل موارد ذیل است:

۱- نقش مسئولین و مدیران: این مطالعه نشان داد که مشارکت فعال و مدیریت مؤثر مسئولان و مدیران به میزان قابل توجهی در بهره‌برداری بهینه از موقوفات کمک می‌کند و منجر به گسترش فرهنگ وقف در منطقه می‌شود.

موقوفات در رفاه اجتماعی»، دوفصلنامه بررسی مسائل اجتماعی ایران، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۰، صص ۳۲۹-۴۲۴.

- پوراحمد، احمد، ایوب منوچهری میانداوب، حسین رفیعی مهر و عارف آقاصفزی، «بررسی نقش وقف در توسعه و ساماندهی فضایی شهرها (مطالعه موردی: شهر لاجین)»، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۱۲، تابستان ۱۳۹۲، صص ۵-۱۴.

- پورایمین، سالومه، «عوامل موثر بر کاهش سنت حسنه وقف و ارایه راهکارهای نوین جهت احیا آن»، فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی، شماره ۱۷، ۱۳۹۸، صص ۲۰۷-۲۳۴.

- حسینی اشکوری، سید صادق، اسناد وقف‌نامه‌ها و حبس‌نامه‌ها مزرعه خرم‌آباد: آران کاشان، تهران: مجمع ذخائر اسلامی، ۱۴۰۱.

- خبرگزاری رسا، شهرستان کاشان رتبه نخست موقوفات استان اصفهان را دارد، آدرس: <https://rasanews.ir/>، ۱۳۹۴ HrB۰۰.

- عباسی، علی اکبر، «نقش و جایگاه وقف در توسعه آموزش در زهان وقف کتاب، ساخت مدرسه، پرداخت مستمری معلمان»، اولین همایش ملی کارکرد وقف در توسعه انسانی با تاکید بر وقف علمی، ۱۳۹۸، بیرجند.

- فخاری، مجتبی، «بررسی تاثیر وقف بر توسعه اقتصادی شهر خمینی شهر»، دومین همایش ملی خیر ماندگار، ۱۳۹۷، تهران.

- فلاح تفتی، سمیه و محمد اکبرنژاد، «کارکردهای آموزشی و پرورشی وقف»، دومین کنفرانس بین‌المللی علوم رفتاری و مطالعات اجتماعی، ۱۳۹۴، استانبول.

- فهیمی تبار، حمیدرضا، «آسیب شناسی فرهنگ وقف با استفاده از سنت»، همایش ملی وقف با تاکید بر آموزش عالی، ۱۳۹۱، دانشگاه کاشان.

- کریمی، یحیی، «بهره‌وری موقوفات موانع راهکارها»، مجله وقف میراث جاوید، شماره ۳۱ و ۳۲، ۱۳۷۹، صص ۱۱۷-۱۲۴.

- کیاکجوری، داود و یاسمن چریانی زنجانی، «تاثیر تبلیغات رسانه و دین‌داری اسلامی بر مشارکت در خیرات و وقف با در نظر گرفتن نقش میانجی نگرش خیران در میان خیران مدرسه ساز»، پژوهشنامه مطالعات وقف و امور خیریه، دوره ۲، شماره ۲، ۱۴۰۳.

- مروتی، مرضیه، «جایگاه وقف و امور خیر در ترویج و توسعه دانش: یک بررسی متون»، اولین همایش ملی خیر ماندگار، ۱۳۹۵، تهران.

- Akbari, S., Hesari, M. M., Rad, V. S., & Rad, H. S. A Framework for Accessing Funds through

۲- شناسایی نیازها و کمبودها: شناخت نیازها و کمبودهای خاص موقوفات موجود برای افزایش تاثیر آن‌ها و تضمین رشد پایدار فرهنگ وقف در شهرستان کاشان ضروری است.

متغیرهای شناسایی شده، یعنی نقش مسئولان و مدیران و ارزیابی نیازهای وقف، پیامدهای مهمی برای سیاستگذاران، رهبران جامعه و سهامداران دخیل در ترویج فرهنگ وقف دارند. با پرداختن به این عوامل، ذینفعان می‌توانند محیط مساعدی را برای توسعه و گسترش شیوه‌های وقف در منطقه ایجاد کنند.

براساس یافته‌های مطالعه، پیشنهاد می‌شود راهکارها و مداخلات خاصی که می‌تواند نقش مسئولان و مدیران را در مدیریت وقف افزایش دهد، بیشتر مورد بررسی قرار گیرد. علاوه بر این، انجام ارزیابی‌های منظم برای شناسایی و رسیدگی به نیازهای در حال تحول موقوفات می‌تواند بهبود مستمر و پایدار در شیوه‌های وقف را تسهیل کند.

در پایان، این تحقیق تأثیر مهم رهبری مسئولان و برنامه‌ریزی استراتژیک را در پیشبرد گسترش فرهنگ وقف در شهرستان کاشان برجسته می‌کند. با درک اهمیت این متغیرها و اجرای ابتکارات هدفمند، ذینفعان می‌توانند به طور موثر فرهنگ وقف و نیکوکاری را در جامعه ترویج کنند. این موضوع منجر به منافع اجتماعی و اقتصادی بلندمدت خواهد شد.

کتابنامه

- اکبری، ابوالفضل، حسین بهروان، محسن نوغانی دخت بهمنی و احمدرضا اصغرپور ماسوله، «تحلیل جامعه‌شناختی تاثیر نهاد وقف بر توسعه در شهر مشهد (مطالعه تطبیقی - تاریخی دوره‌های تیموری، صفوی و پهلوی)». مجله علوم اجتماعی، دوره ۱۹، شماره ۱ (۳۹)، فروردین ۱۴۰۱، صص ۱-۳۲.

- ایرانمنش، محمد علی، جعفر هزارجریبی، وجه الله قربانی‌زاده و محمدتقی کریمی قهی، «آسیب‌شناسی موانع تحقق و اثربخشی جایگاه

